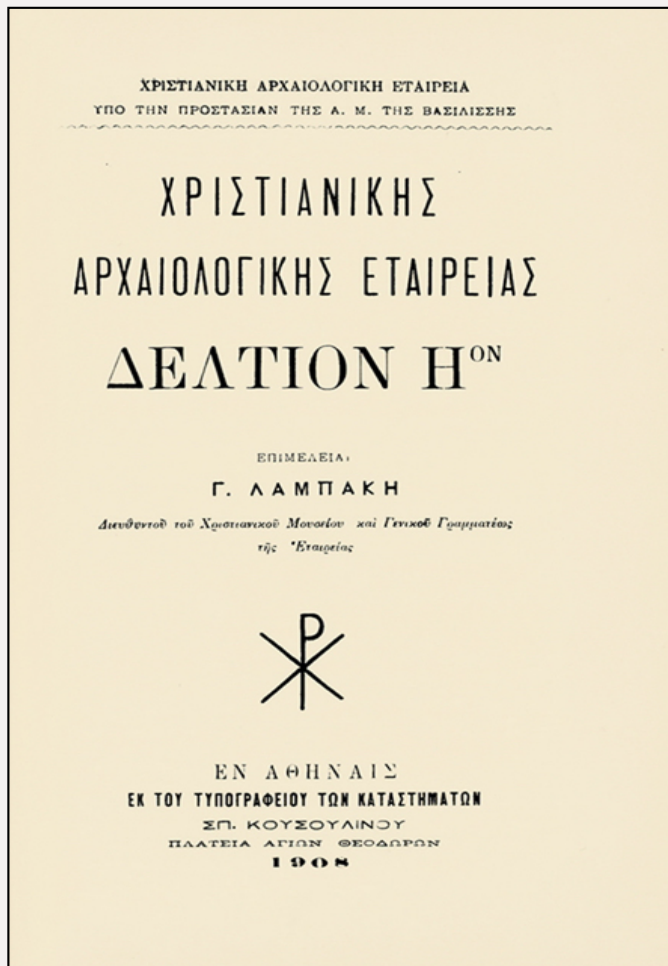

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τομ. 8, 1908

Χριστιανικάι αρχαιότητες της Κέρκυρας

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ Σπυρίδων

<http://dx.doi.org/10.12681/dchae.1634>

Copyright © 1908

To cite this article:

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, Σ. (2013). Χριστιανικάι αρχαιότητες της Κέρκυρας. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 8, 42-52. doi:<http://dx.doi.org/10.12681/dchae.1634>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Χριστιανικά αρχαιότητες της Κέρκυρας

Σπυρίδων ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 9 (1908-1909), Περίοδος Α' • Σελ. 42-52

ΑΘΗΝΑ 1908-1909

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL
DOCUMENTATION
CENTRE

ePublishing

www.deltionchae.org

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Ἱστορικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔλαμψεν ἐν Κερκύρᾳ ἀμέσως ἀπὸ τῶν πρώτων εἰτῶν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Οἱ πρώτοι διδάσκαλοι τοῦ εὐαγγελίου ἐκεῖ ὑπῆρξαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Παύλου Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, οἱ ἀδελφοὶ ἐκεῖνοι, ὧν τοὺς ἀσπασμοὺς πέμπει ὁ διδάσκαλος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους γνωστῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ (Ῥωμ. ις' 21), καὶ οἷτινες καὶ ἐτελεύτησαν ἐν Κερκύρᾳ.

Ἐπίσης ἱστορικῶς μαρτυρεῖται ὅτι οἱ ἀπόστολοι οὗτοι ἵδρυσαν, φυσικῶς, τοὺς πρώτους ἐκκλησίους χριστιανικοὺς οἴκους, ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ «ἐξω τῆς πόλεως» ἐπ' ὀνόματι τοῦ πρωτομάρτυρος ἁγ. Στεφάνου. Ἄλλος ναὸς ἀναφέρεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, εἰς τὸ βόρειον τῆς ἀρχαίας πόλεως τμήμα, παρὰ τὸν λιμένα. Τούτων οὐδὲν ἴχνος σώζεται σήμερον, ἄγνωστον δὲ καὶ τοῦ ἀκριβῶς ἔκειτο. Ὁ παλαιότερος ὅμως σωζόμενος χριστιανικὸς ναὸς τῆς Κερκύρας εἶναι ὁ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν τῶν ἁγ. Ἀποστόλων ὑμώμενος Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου, ἐξω τῆς πόλεως, ἐν τῷ προαστείῳ Γαρίτσας, παρὰ τὸν Ἀνεμόμυλον. Εἶναι μάλιστα γνωστός ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα «Ἐκκλησία τῶν Ἀγίων» τίποτε ἄλλο καὶ δικαίως, διότι οἱ κερκυραῖοι κατ' ἐξοχὴν ἁγίους ἐθεώρησαν τοὺς πρώτους διδάξαντας αὐτοὺς τὸ Εὐαγγέλιον ⁽¹⁾.

---

(1) Βραδύτερον «Ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου», ὡς καὶ καθ' ἐνικὸν ἀριθμὸν, ὀνομάσθη καὶ λέγεται ὁ ναὸς τοῦ κατ' ἐξοχὴν προστάτου τῆς νήσου Ἀγίου Σπυρίδωνος.

Ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ, τῷ ἀρχαιοτάτῳ, κάτωθεν τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων τοῦ Γ. Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς ὥραιας πύλης, μεταξὺ τοῦ τέμπλου καὶ τοῦ ἁγ. Βήματος, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος μάλιστα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ Βήματος, φέρονται καὶ εἶναι οἱ τάφοι τῶν ἁγίων τούτων ἀποστόλων, ἢ μᾶλλον οἱ τόποι ἐν οἷς οὗτοι ἦσαν τεθαμμένοι, διότι τανῦν εἶναι κενοί. Τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα λείψανα ἄγνωστον πότε ἐξήχθησαν ἐκεῖθεν καὶ διενεμηθήσαν· καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία τῆς Κερκύρας κατέχει τεμάχιόν τινα ὁσίων αὐτῶν· ἐννοεῖται δὲ ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἀνῆκον πρότερον τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς νήσου, ἀλλ' ἐπὶ Ἑνετῶν τῶν κρατούντων ἐν τῇ νήσῳ, ἀφηρέθησαν καὶ ἐδόθησαν τοῖς καθολικοῖς.

Ὁ ναὸς εἶναι ὡραῖον βυζαντινοῦ καθαροῦ ρυθμοῦ, στιανοειδῆς μὲ τροῦλλον. Εἶναι ὁ μόνος ἐν Κερκύρᾳ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ναός. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς φαίνεται ἐπεσκευάσθη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· εἰς μίαν δὲ τῶν νεωτάτων ἐπισκευῶν ἀνόσιοι χεῖρες ἀμαθῶν κτητόρων καὶ τεχνιτῶν ἐλεύκαναν μὲ ἄσβεστον ἔσωτερικῶς ὅλους τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ, ἐξαλείψαντες πάντα τὰ λείψανα τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Μόνον ἐλάχιστα ἵχνη αὐτῶν, ὡς ἐκ θαύματος σωθέντα, περὶ τὸ τέμπανον τοῦ τροῦλλον μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν εὐκλειαν. Ἴσως μετὰ τέχνης καὶ μεγάλης ἐπιστασίας γινομένη τις εἰς τὸ μέλλον ἀπάλειψις τοῦ ἐπιχρίσματος τῆς ἀσβέστου φέρη εἰς φῶς τὰ ὑπ' αὐτὴν ἱστορήματα. Ἐκ τῶν περισωθεισῶν δύο τοῦ ναοῦ ἐπιγραφῶν, αἵτινες εἰσὶ προσηρμοσμέναι ἐπὶ τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς κυρίας εἰσόδου, μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ὡς ἔχει τανῦν ὠκοδομήθη κατὰ τὸν IB' αἰῶνα. Ἀκριβῶς εἰπεῖν, ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν βάσεων καὶ θεμελίων ἄλλου ναοῦ παλαιότερου. Αἱ ἐπιγραφαί, λίαν ἐφθαρμέναι, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Μουστοξύδου :

Δεξιᾷ :

Ὁ φωτολαμπής καὶ περίθλεπτος δόμος
τῶν σοφωτάτων καὶ θεῶν ἀποστόλων
ὁ πρὶν ἄκτιστος ἐν μικρότητι πέλων
νῦν περικαλλής καὶ περίδοξος ὠφθη·

κάλλει Στέφανος κλεινός θυειπόλος
τοῦτον κατεχόσμησεν εὐσεβοφρόνως
εἰς λύτρον αὐτοῦ ψυχικῶν ὀφλημάτων
μνήμην τ' ἀνεπίλειπτον καὶ βροτῶν κλέος.

Ἀριστερᾷ :

Τόδε τεύξεν ὑπὸ Χριστῷ Σωτῆρι
Ποικιλόφρων ἔργον Στέφανος ὁ θυειπόλος
εἰς λύσιν αὐτοῦ πολλῶν ἀμπλακημάτων
ποικιλόμορφον Στεφάνου τοῦ προέδρου
εὐρῇ πόνημα ναόν καλλιεργήσαι
σύμπραξε λίαν ἀλείπτου ἔργον μνημοσύνης.

Ὁ Ρωμανὸς τὴν δευτέραν ταύτην ἐπιγραφὴν ἄλλως ἀνέγνωσεν.

Εἰπομεν ὅτι ὁ ναὸς θεωρεῖται πιθανώτατα ἔργον τοῦ IB' αἰῶ-
νος· ἐν τούτοις ἀρχαιολόγοι τινὲς καὶ ἐπιγραμματογράφοι ἀπέδω-
καν τὰς ἐπιγραφὰς εἰς πολὺν ἀρχαιότεραν ἐποχὴν, τὸν Θ' αἰῶνα.

Ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ εἰσὶ δύο μονόλιθοι στηλῆαι, ἀναλογου-
σαι εἰς τὰς τρεῖς ἀψίδας, τὰς ὁποίας ὑποστηρίζουσιν. Αἱ στηλῆαι
αὗται, ἐκ μελανοπρασίνου λίθου πεποιημέναι, εἶναι τὰ μόνα μέρη
τοῦ ναοῦ τὰ ὅποια, πλὴν τῶν ἐπιγραφῶν, ἔμειναν ἀνέπαφα καὶ
ἀμετάβλητα.

Ἄγνωστοι εἶναι αἱ εἰς ἀρχαιότερους χρόνους τύχαι τοῦ ναοῦ.
Κατὰ τοὺς νεωτέρους περιηλθὲν οὗτος εἰς τὴν κατοχὴν καὶ κυ-
ριότητα ἰδιωτῶν.

Τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου προσέκειτο βυζαν-
τινὸν μοναστήριον, γυναικεῖον, ὡς φαίνεται. Ἐκεῖ ἐγκατεβίωσεν ἡ
ἡγεμονὶς Αἰκατερίνη ὡς μοναχὴ, θρηνοῦσα τὴν πτώσιν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ 1453, ἡ σύζυγος τοῦ τελευ-
ταίου Παλαιολόγου Θωμᾶ, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ κληρονόμου (!) τοῦ
τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου.
Ἐνταῦθα καὶ ἀπέθανεν αὕτη τῇ 16 Αὐγούστου 1463. Ὁ Buchon
νομίζει ὅτι εὔρε καὶ ἔχνη τοῦ τάφου αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς.
Ὅπωςδὲποτε αὕτη ἡ μονὴ πρὸ πολλοῦ κατέρρευσε, μόνον δὲ ἔχνη
τινὰ αὐτῆς σώζονται. Ἐνταῦθα ἐγκατεβίωσεν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ
εὔρε τὴν ἀπαιτουμένην ψυχικὴν ἡρεμίαν καὶ ὁ Φραντζῆς, ἵνα

καταγράφη τὰ Χρονικὰ τῆς Ἀλώσεως. Ἐνταῦθα ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ τῆς Βασιλευούσης πρόσφυξ.

Δεύτερος παλαιὸς ναὸς ἐν Κερκύρᾳ εἶναι ὁ λεγόμενος τῆς Παλαιολέως, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεομήτορος. Εἶναι μέγας, ἀπλοῦς, τειροάπλευρος, ἐν ρυθμῷ Βασιλικῆς, μὲ τὴν κόγχην πρὸς Α, ἐν ἣ τὸ ἄγ. Βῆμα· Βασιλικῆς ὁμῶς ἄνευ τῶν ἐντὸς αὐτῆς στηλῶν. Οἱ ἀπλοὶ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ ναοῦ ποιοῦσιν ἰσχυρῶς ψυχρὰν ἐντύπωσιν. Ἐπὶ τῆς κυρίας τοῦ ναοῦ εἰσόδου, πρὸς Δ, ἐπὶ τῆς πύλης, ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἀρχαῖκῃ «Αὕτη ἡ Πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ». Ἀλλῇ δὲ ἐπιγραφῇ ἐν ἑξαμέτρῳ λέγει :

«Πίστιν βασιλείαν ἐμῶν μενέων συνέριθον
 σοί. Μάκκρ Ὑψιμέδον, τόνδ' ἱερὸν ἔκτισα ναόν,
 Ἑλλήνων τεμένη καὶ βωμοὺς ἑξαλαπάξας
 Χειρὸς ἀπ' οὐτιδανῆς Ἰοβιανὸς ἔνδον ἄνακτι» (*).

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συνεπέραναν τινές, οὗ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰοβιανὸς ἦλθεν εἰς Κέρκυραν, καὶ αὐτὸς ἀπέδωκε τοῖς χριστιανοῖς τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς, ὅπως τοὺς μετατρέψωσιν εἰς χριστιανικοὺς. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον, διότι ὁ διάδοχος ἐκεῖνος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, μόνον ἐξ μῆνας ἐβασίλευσεν ἐν Βυζαντίῳ, μὴ ἐλθὼν ποτὲ εἰς Κέρκυραν.

Ὁ Ἰοβιανὸς λοιπὸν οὗτος ἢ ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τῆς Κερκύρας, ἢ ὅπωςδήποτε διακεκριμένον καὶ ἰσχυρόν τι πρόσωπον τῆς νήσου.

Πότε ἀκριβῶς ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς ἄγνωστον, ἀναμφισβητήτως ὁμῶς φαίνεται ἔργον τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἀποτελοῦσι τεμάχια μαρμάρων καὶ στηλαὶ Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, ὧν αἱ βάσεις κρύπτονται ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐν τῷ τοίχῳ ἐπίσης παρὰ τὴν πύλην μεταγενεστέρως ἐνεκολλήθησαν ὁ λέων τοῦ ἄγ. Μάρκου τῆς Βενετίας καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι λίθοι. Ἐν γένει δὲ ἡ Ἐκκλησία «Παλαιολίς» εἶναι ᾠκοδομημένη ἐξ ἑρειπίων ἀρχαίου ἐθνικοῦ ναοῦ. Ὡστε ἐπ' αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὰς τρεῖς ἱστορικὰς περιόδους πλησίον ἀλλήλων· Κόρκυραν, Βυζάντιον, Ἑνετίαν. Ἡ ὀνομασία ἄλλως τοῦ Ναοῦ δεικνύει ὅτι

(*) Ποβλ. Δελτ. Α' σελ. 64.

κεῖται εἰς τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς πόλεως τῆς Κερκύρας, ἥτις νῦν τέθραπται μετὰ τὸν ὀρθόθωρον καὶ λαχανοκήπων. Καὶ ἡ Παλαιόπολις περιῆλθεν εἰς ἰδιωτικὴν κυριότητα καὶ κατοχὴν ἡ σιέγη αὐτῆς μόνις συντηρεῖται δι' ἐμβαλωμάτων· ἐν γένει δὲ εἶναι ὁ ναὸς τόσον πεπαλαιωμένος, ὥστε οὐδὲν ἀπροσδόκητον ἂν ἡμέραν τινὰ αἰφνης καταπέσῃ εἰς ξοδεία. Ἡ ἀνακαίνισις αὐτοῦ θ' ἀπῆλθε μεγάλας δαπάνας.

Ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, καὶ μάλιστα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἁγ. Βήματος, φαίνεται ὅτι ἐπάρχονσι κενὰ τινα· διότι χρονομένου τοῦ ἔδαφους ἀκούεται ἡχώ τις ἢ ἀντίκτυπος. Ἐντεῦθεν τινὲς συνεπέ-
ραν ὅτι ἐπάρχονσιν ἐκεῖ κάτω ἢ κατακόμβαι μὲ τάφους, ἢ γέρας ἀκόμη ἀρχαιότερον, εἰς χρῆσιν τοῦ πάλαι ποτὲ ἐθνικοῦ ναοῦ.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ δύο ἀρχαιότεροι ναοὶ τῆς Κερκύρας. Οἱ λοιποὶ ναοὶ εἶναι πολὺν μεταγενέστεροι, μόνις ἀναγόμενοι εἰς τὸν 15. αἰῶνα. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν τὸν τῆς Θεοτόκου Σπηλαιωτίσσης (ἀπὸ τοῦ 1842 καθεδριζόν) οἰκοδομηθέντα περὶ τὸ 1577, τὸν τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος ἀπὸ τοῦ 1590, τὸν τοῦ ἁγ. Νικολάου τῶν Γερύων, καὶ εἴ τινα ἄλλων.

Ὅτι ἡ πόλις τῆς Κερκύρας εἶχεν ἱκανοὺς ἀρχαίους ναοὺς ἀναμνησθήτητον· ἀλλ' οὗτοι πάντες κατηδαφίσθησαν ἐπὶ τῆς ξενοκρατίας ἐν τῇ νήσῳ πρὸς διαπλάτυνσιν τῶν μεγαλοπρεπῶν τῆς πόλεως τει-
χῶν, ἢ κατεστράφησαν κατὰ τοὺς διαρκεῖς κατὰ τὴν μεσαιῶνα πολέμους, εἰς οὓς εὐρέθη ἐκτεθειμένη ἡ νήσος κατὰ τῶν Τούρκων ἢ κατὰ τῶν Γενουησίων. Τοιοῦτοι ναοὶ ἀναφέρονται ὁ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ἐπὶ τοῦ δμωνύμου λόφου, ὁ τοῦ ἁγίου Λαζάρου, ἀπέναντι τῆς Β. Πύλης τῶν παλαιῶν τειχῶν, καὶ τινες ἄλλοι. Οὐχὶ ἀνάξιον λόγον ἐν τέλει θεωροῦμεν νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα ὀλίγα καὶ περὶ τῶν Λατινικῶν ναῶν τῆς πόλεως Κερκύρας, οἵτινες εἶναι ἱκανῶς παλαιοί. Ὁ τῆς Εὐαγγελιστρίας εἶναι ὁ ἀρχαιότερος πάντων· χρο-
νολογεῖται ἀπὸ τοῦ 14. αἰῶνος, διότι τῷ 1394 ἐτελέσθη ἐν αὐτῷ ἡ πρώτη λειτουργία. Εἶναι ρυθμοῦ λατινικοῦ τῆς Ἀναγεννή-
σεως· ἐν αὐτῷ δὲ εἶναι τεταμμένοι πολλοὶ ὀπλαρχηγοί, γεν-

ναίως ἀγωνισάμενοι εἰς τὴν περιώνυμον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ εἰς Κέρκυραν τραυματαί μετακομισθέντες καὶ ἐν αὐτῇ ἀποθανόντες (1478).

Ἡ καθεδρική ἐκκλησία τῶν λατίνων ἡ παλαιὰ ἔκειτο ἐν τῷ φρουρίῳ, (τῶν ἀγ. Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου)· ἀλλὰ καὶ αὕτη κατεδαφίσθη χάριν ὀχυρωματικῶν σκοπῶν, κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα ὑπὸ τῆς Βενετικῆς ἀρχῆς· ἀντὶ αὐτῆς ὠκοδομήθη ἑτέρα, ἣτις καὶ ἀνεκαινίσθη τῷ 1658 καὶ βραδύτερον τῷ 1709.

Ἀρχαιοτέρα πασῶν εἶναι ὁ Ἀγ. Φραγκῖσκος, ἣτις ὑφίσταται ἀπὸ τοῦ 13^{ου} αἰῶνος καὶ ἀνεκαινίσθη τῷ 1367.

Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὗται οὐδὲν ἄξιον λόγον τέχνης καὶ ρυθμοῦ παρουσιάζουσιν.

Εἴπωμέν τινας λέξεις καὶ περὶ καλλιτεχνικῶν τινῶν εἰκόνων σωζομένων ἐν Κερκύρᾳ. Ἐν τῷ ναῷ τῆς ἔξω τῆς πόλεως μονῆς Πλατυτέρας ὑπάρχουσι δύο μεγάλοι πίνακες, παριστῶντες τὸν Ἱ. Νιπιτῆρα καὶ τὸν Μ. Δεῖπνον· εἶναι ἔργα θαυμάσια τοῦ γνωστοῦ Ζακυνθίου ζωγράφου Καντούνη. Ἐπίσης αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου, ἐπιχρῦστον ρυθμοῦ ροζοζο, ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Καντούνη, Κοντούζη. Κέκτεται ὁ ναὸς τῆς Πλατυτέρας καὶ μεγάλην εἰκόνα τοῦ ἀγ. Γεωργίου, πολὺν παλαιὰν, καὶ ἐξόχον τέχνης, δι' ἣν Ἀγγλοὶ ἀρχαιολόγοι προσέφερον ἄλλοτε ἑκατοντάδας λιρῶν, ὅπως τὴν ἀποκτήσωσιν.

Ἐν τῷ Ναῷ τῆς Σπηλαιωτίσσης (Μητροπόλει) ἐπίσης ὑπάρχει εἰκὼν τοῦ Μ. Δείπνου, ἔργον τοῦ Δοξαρά· ἀλλ' ἐξοχοὶ εἶναι τέσσαρες μέγιστοι πίνακες, παριστῶντες ἱερὰς σκηνὰς ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. Εἶναι τῆς Ἱταλικῆς σχολῆς τοῦ Τιντορέττου, μεγίστων διαστάσεων, καλύπτοντες ὁλοκλήρως σχεδὸν τοὺς δύο τοίχους πρὸς Β. καὶ Μ, ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον τοῖχον. Δυστυχῶς εἶναι νῦν λίαν ἐφθαρμένοι, ἔχοντες ἀνάγκην ἐπισκευῆς καὶ ἀνανεώσεως. Ποιούμεθα πρὸς τοῦτο ἐκκλήσιν εἰς τὴν φιλομουσίαν τοῦ Δημάρχου Κερκυραίων κ. Δ. Κόλλα.

Καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἀγ. Σπυρίδωνος ἐκέκτητο μέχρι τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πολυτιμώτατα ἔργα τοῦ μεγάλου

λου ζωγράφου Δοξορά. Ὁλόκληρος ἡ Οὐρανία αὐτοῦ ἦτο ἔργον ἐκείνου· διὰ τῶν ἐν τοῖς φατνώμασιν αὐτῆς εἰκόνων παριστάνετο ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἀγίου. Δυστυχῶς ταῦτα, θεωρηθέντα ἐφθαρμένα, ἀντὶ τὰ ἐπιδιορθωθῶσι καὶ ἀνακαινισθῶσι, κατεβιβάσθησαν καὶ ἀντικατεστάθησαν δι' ἀτέχνων ἀντιγράφων κερκυραίου νεωτέρου ζωγράφου, αἱ δὲ παλαιαὶ ἐκεῖναι εἰκόνες διεσκορπίσθησαν. Μίαν μόνον αὐτῶν εἶδομεν σωζομένην, ἐν τῷ ναυδρίῳ τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν τοῦ ἐπὶ τοῦ σκοπέλου παρὰ τὴν τοποθεσίαν Κανόνι· παριστᾷ τὸν ἅγιον εἰς φυσικὸν μέγεθος ἀποδυόμενον διὰ τοῦ Στανροῦ τὴν πανώλην. Δύο- τρεῖς ἄλλαι ἐξ ἐκείνων ἐπωλήθησαν, ὥς ἐμάθομεν, κατὰ τὰ τελευταῖα ἐτη εἰς ἑβραίους εὐρωπαϊοὺς ἀρχαιοκατήλους !

Καὶ εἰς τινὰς ἄλλους ναοὺς τῆς πόλεως καὶ τῶν προαστείων ἀλλὰ καὶ τῶν χωρίων ὑπάρχουσιν εἰκόνες ἀρχαῖαι. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν Ἑξένων εἶχε μέχρι ἐσχάτων ἐπὶ τῶν δύο θυρῶν τοῦ ἁγ. Βήματος, τῶν ἐκατέρωθεν τῆς Ὠραίας Πύλης, δύο εἰκόνας θανμασίας. Ἡ δεξιὰ παριστάνει τὴν Ρίζαν τοῦ Ἰησοῦ, ἐξ ἧς ἐβλάστησεν ὁ Χριστός. Ὅπισθεν τοῦ παρὰ τὴν ρίζαν κοιμωμένου Ἰησοῦ ἀναβλαστάνει τὸ δένδρον, ἐπὶ τῶν κλάδων τοῦ ὁποίου φέρεται ἀνὰ εἰς τῶν προφητῶν, κρατῶν εἰς χεῖρας μεμβράνην, ἐφ' ἧς ἀναγράφεται ἡ περὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ Μεσσίου ρῆσις αὐτοῦ.

Ἐν περιεργότερα εἶναι ἡ ἑτέρα θύρα· κατὰ πατώματα ἢ στρώματα διηρημένη, παριστάνει 19 ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, 10 μὲν τῆς Ἀνατολῆς, ἑλληνιστὶ γράψαντας, 9 δὲ τῆς Δύσεως, γράψαντας λατινιστί· καὶ τούτους μὲν δεξιᾷ, ἐκείνους δ' ἀριστερᾷ. Ἐκαστος τῶν ἁγ. Πατέρων κρατεῖ περγαμηνήν, ἐφ' ἧς διὰ λεπτοτάτων γραμμάτων ἀναγράφονται ρήσεις αὐτῶν· αὗται δὲ αἱ ρήσεις πᾶσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς Ἐκπερέυσιν τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη εἰκὼν εἶναι μοναδική, νομίζομεν, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν· ἡμεῖς τοὐλάχιστον οὔτε εἶδομεν οὐδαμοῦ οὔτε ἠκούσαμεν οὔτε ἀνέγνωμεν ὑπάρχουσαν ἄλλαχού τῆς Ἀνατολῆς τοιαύτην. Βεβαίως εἶναι ἔργον μεσαιωνικόν, ἱστορηθὲν κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ ὑπαγόρευσιν κρατίστου

τινὸς θεολόγον, θελήσαντος οὕτω ἐξ αὐτῆς τῆς γνώμης τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τῆς ἐν τῇ Δύσει, τὰ ἀναιρέση δι' εἰκόνας τὴν καινοτομίαν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ Ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Οἱ παριστάμενοι ἁγ. Πατέρες καὶ αἱ ρήσεις αὐτῶν, ἄξιαι τὰ ἀναγραφῶσιν ἐνταῦθα καὶ περισυνθῶσιν, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς :

1) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

«Ὡςπερ εἶπε Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἡ Γραφή τὸ ἐκ Θεοῦ, οὕτω πάλιν εἴρηται Πνεῦμα Πατρὸς. Καί, ἵνα μὴ νομίσῃς τοῦτο κατ' οἰκείωσιν λέγεσθαι, ὁ Σωτὴρ βεβαίως : Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς Ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἐκεῖ ἐκ Θεοῦ ὥδε παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὅπερ ἐπήγαγεν ἑαυτῷ, Ἐγὼ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξ ἡλίου τοῦτο καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται... Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον».

(Λόγος περὶ ἁγ. Πνεύματος).

2) Λεοντῖνος Καισαρείας

«Δέχον μίαν θεότητα, τοῦ Πατρὸς τοῦ γεννήσαντος τὸν Υἱὸν ἀνεκφράστως καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἰδίῳ δὲ... τοῦ Υἱοῦ».

(Ἐκ μέρους τῆς ἐν Νικαίᾳ Α'. Συνόδου, Πρὸς Φαίδωνα φιλόσοφον. Παρὰ Γελασίῳ, Καισαρείας Παλαιστίνης).

3) Γρηγόριος Νεοκαισαρείας

«Εἰς Θεός, Πατὴρ Λόγον ζῶντος... εἰς Κύριος, Υἱὸς ἀληθινός... καὶ ἐν Πνεῦμα Ἅγιον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον, καὶ δι' Υἱοῦ πεφηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις».

(Ἐξ Ἀποκαλύψεως Ἰωάν. Θεολόγου. Παρὰ Γρηγορίῳ Νύσσης, ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ.)

4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

«Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ, πλὴν τῆς αἰτίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλὴν τῆς Υἱότητος καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς . . . παύσασθε παραληροῦντες ὡρὲ γούνη».

(Λόγος εἰς τὸν Κατάπλουν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου).

5) Κυπριανός.

«Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἐν πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ

τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται· διὸ καὶ κυρίως τὸν ἕνα
Κύριον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἕνα Θεὸν φησὶν τεθαυροκρίτως».

(Λόγος πρὸς Ἑλληνας)

6) Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας.

«Οὐκοῦν, κακῶς φρονοῦντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ
Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν· εἰ γὰρ ἐφρόνουν καλῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουν ἂν
ἰσχυρῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται,
καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅς παρ' αὐτοῦ δίδεται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύ-
ουσιν εἰς αὐτόν.

(Πρὸς Σεραπίωνα).

7) Κύριλλος Ἀλεξανδρείας.

«Ἦν καὶ ἔστι Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ἐκάλει, καὶ τοῦ Πατρὸς....
Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον ἐστὶ τοῦ
Υἱοῦ.

(Ἀπολογία πρὸς Θεοδόρητον).

8) Βασίλειος Καισαρείας.

«Οὔτε ἀγέννητον λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἕνα γὰρ οἶδαμεν ἀγέννητον,
καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχήν, τὴν Πατέρα· οὔτε γεννητόν, ἕνα γὰρ μονογενῆ ἐν
τῇ παραδόσει τῆς πίστεως δεδιδάγμεθα· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας, ἐκ
τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διδαχθέντες, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι
ὁμολογοῦμεν ἀκρίτως».

(Πρὸς Εὐδοκίαν).

9) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

«Ὁ Πατὴρ πηγὴ καὶ αἵτα Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος· πατὴρ δὲ Υἱοῦ
μόνον, καὶ προβολεὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ υἱός, Υἱὸς Λόγος, σοφία καὶ
δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ Πατρὸς· οὐχ Υἱὸς δὲ τοῦ Πα-
τρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύομενον· οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνευ τοῦ Πνεύματος. Καὶ Υἱοῦ
δὲ Πνεύμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύομενον· μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατὴρ».

(Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως. Βιβλ. Α'. κεφ. ιγ').

10) Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης.

(Ἡ τούτου ρῆσις ἀναγεγραμμένη δυστυχῶς ἐν τῷ κατωτάτῳ
καὶ ἄκρῳ τοῦ πίνακος τῆς θύρας, εἶναι ἐφθαρμένη καὶ δυσανά-
γνωστος).

Ἐκ τῶν ἄνω πάλιν χωροῦντες κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς
εἰκόνης ἔχομεν τοὺς λατίνους Πατέρας, ὡς ἑξῆς.

11) Δάμασος Ρώμης.

«Πρὸς Παυλῖνον Ἐπίσκοπον.

Si quis non dixerit Spiritum Sanctum ... vere et proprie ex Patre esse perinde atque Filium ex divina essentia, et Dei Deum Verbum, anathema esto».

(Ἱστορία Θεοδορήτου).

12) Κέλεστίνος.

Πρὸς Νεστόριον Κωνσταντ.

«Quis unquam non dignus est anathemate judicatus vel adiciens vel detrachens fidei : Plene etenim ac manifeste tradita ab Apostolis nobis, nec augmentum nec diminutionem requirunt»

(Ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Γ'. Συνόδου).

13) Ἰερώνυμος.

«Credimus in Spiritum Sanctum, verum Deum, ex Patre procedentem, aequalem omnibus Patri et Filio».

14) Ἰωάννης II'. Ρώμης.

«... qui de Sancto Symbolo consuluit, invenit nos inviolatum sicut ab initio nobis traditum est, illud conservare, neque aliqua addidisse, vel detraxisse ... et iterum significamus, quod non solum hoc non dicimus, sed etiam quod eos qui insania sua principio hoc facere ausi sunt, ut dicini Verbi transgressores condemnamus ... admonentes sit a blasphemia».

(Πρὸς Φώτιον Κωνσταντ. Ἐν τοῖς Πανδέκταις).

15) Γρηγόριος Ρώμης ὁ Αἰάλογος.

«Mentes nostras quaesumus, Domine Paracletus, qui a te procedit, illuminet et inducat, sicut promisit Filius».

(Ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μυστηρίων. Τῇ Τετάρτῃ τῆς ᾠ. Πεντῆζ.)

16) Λέων Πάπας Ρώμης.

«Credo in unum Deum, ... et in Spiritum Sanctum, dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit ... Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae religionis».

17) Ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος.

«Dominus enim in Evangelio dicit, Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre meo, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Ergo et a Patre procedit Spiritus Sanctus, et testificatur de filio».

(Πρὸς Γραβιανόν πρὸς ᾠ. Πνεύματος βιβλ. α'. κεφ. κε').

18) Ἀγρουσιῖνος Πάμης.

«Quamque Deum esse Trinitatem Patrem scilicet et Filium a Patre genitum, et Spiritum Sanctum a b e o d e m Patre p r o c e e d e n t e m».

(Ἐγχειρίδιον Λαυρεντίου).

19) Ἀντώνιος Καρδινάλιος.

(Καὶ ἡ ρῆσις τούτου, ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ τέλος τῆς εἰκόνης, καθὼς καὶ ἡ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, εἶναι ἐφθαρμένη καὶ δυσανάγνωστος. Ἀγνοοῦμεν τίς ὁ Καρδινάλιος οὗτος Ἀντώνιος. Ἐὰν ἐγνωρίζομεν, ἠθέλομεν ἴσως ὁρίσῃ καὶ τὴν ἐποχὴν πέραν τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶναι ἀρχαιοτέρα ἢ εἰκὼν.

Τοιαύτη ἡ εἰκὼν, μοναδικὴ ὅσον καὶ πολύτιμος εἰς τὸ εἶδός της, ἡ πρὸ τῆς ἀριστερᾶς Πύλης τοῦ Τέμπλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῶν Ξένων. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἀνακαινισθέντος τοῦ Τέμπλου, ἐπειδὴ αἱ εἰκόνες αὗται δὲν προσηρημύζοντο ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν νέων θινῶν, ἀφηρέθησαν, ἀντικατασταθεῖσαι δι' ἄλλων νεωτέρων, κακοτέχνων, παριστωσῶν τὸν Χρυσόστομον καὶ Βασίλειον εἰς φυσικὸν μέγεθος, μειτηνέχθησαν δὲ καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τοῦ γυναικωνίτου, πρὸς προσκέννησιν τῶν ἐκκλησιαζομένων γυναικῶν. Καλὸν θὰ ἦτο ἂν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ Κερκύρας ἔσπευδε νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ σῶσῃ αὐτάς, καὶ μάλιστα τὴν τελευταίαν, ἀπὸ τῆς βεβαίας σὺν τῷ χρόνῳ φθορᾶς, ἀνανεοῦσα τὰ γράμματα τῶν ρήσεων καὶ τοποθετοῦσα αὐτάς ἀλλαχοῦ τοῦ ναοῦ, εἰ μὴ καὶ δωροῦσης τῆς Ἐκκλησίας αὐτάς εἰς τὸ ἡμέτερον Χριστ. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

Ἐπῆρχεν ἐν Κερκύρα καὶ παλαιὸς ναὸς τοῦ Ἑσταυρωμένου, ὅστις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους κατηρειπώθη καὶ κατεστράφη. Ἐνθυμούμεθα ὅτι ἐκέκτητο δύο θύρας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν μὲ εἰκόνας μεγίστης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, ὧν ἡ μία παρίστανε τὸν Πέτρον, κλαίοντα ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τοῦ Ἱ. Χριστοῦ (ἦτο ἐξωγραφημένος καὶ ὁ ἀλέκτωρ) ἡ δ' ἑτέρα Μάρκον τοῦ Ἐφέσου, τοῦ Εὐγενικοῦ. Εἰκόνα Μάρκον τοῦ Ἐφέσου ἐπὶ θύρας τοῦ ἀγ. Βήματος δὲν ἠκούσαμεν ὑπάρχουσαν οὐδαμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τί ἀπέγιναν αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι ἀγνοῶ.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1908.

ΣΠΥΡΙΔ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ